

орієнтацій особистості в процесі музично-виконавської підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SVESHINSKA Natalya Vasylivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate

Professor of music-teoretycznych and instrumental disciplines of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: formation of value orientations of personality in the process of music performance training.

Дата надходження рукопису 09. 04. 2017 р.

УДК 378. 14. (477)

СТЕФІНА Надія Василівна –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри хорового диригування, вокалу
та методики музичного навчання
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
e-mail: nadejda.stefina@gmail.com

**РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ – ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ
МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна епоха характеризується цілим рядом змін, які відбуваються у всіх сферах життя України. Ці зміни обумовлені кризою соціально-економічною, політичною, морально-духовною, тому вони безпосередньо впливають на процеси становлення підростаючого покоління.

Музика в сім'ї мистецтв займає особливе місце, завдячуючи її безпосередньому комплексному впливу на свідомість, волю, почуття людини. Залучення до музики вводить дитину у світ хвилюючих, радісних переживань, відкриває їй шлях до естетичного освоєння життя в доступному їй віку обсязі.

Але щоб відкрити перед дитиною двері в музичний світ, потрібно, перш за все, розвинути у неї музичні здібності, які в подальшому дозволять їй успішно проявити себе в музично-естетичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як в Україні, так і за кордоном, проблема виявлення розвитку музичних здібностей привертає увагу представників різних галузей знань: філософів, психологів, фізіологів, педагогів, педагогів-музикантів, музикознавців.

Вагомий внесок в дослідження сутності та структури музичних здібностей особистості молодшого школяра зробили: О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Н. Ветлугіна, О. Гембицька, Н. Гродзенська, Л. Дмитрієва, Д. Кабалецький, С. Науменко, О. Ростовський, М. Румер, Г. Тарасов, Б. Теплов, Н. Черноіваненко та інші.

Мета статті полягає у обґрунтуванні теоретичних положень щодо розвитку музичних здібностей учнів початкових класів як провідної умови формування музичної культури

особистості молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед проблем сьогодення, пов'язаних із мистецтвом, музичним вихованням зокрема, педагогів хвилює проблема виявлення і розвитку музичних здібностей учнів. Кожна дитина народжується з певними задатками і нахилами. Все закладене в дітях повинно бути виявлене й вирощене, на це націлює педагогів сучасна психолого-педагогічна наука, тільки тоді природні дані зможуть проявитися у здібностях до того чи іншого виду діяльності – наголошується в Державній національній програмі «Освіта» та в Концепції виховання у національній системі освіти.

Спробуємо розкрити зміст понять «здібності», «задатки», «музичні здібності», «музикальність» із точки зору різних вчених.

Так О. В. Петровський вважає, що «здібності» – це індивідуальні особливості інтелектуальної, емоційно-вольової сфери психіки, що виступають суб'єктивними умовами успішного виконання будь-якої діяльності [6, с. 227].

Б. М. Тепловим, здібності розглядаються як індивідуальні властивості особистості, які являються умовами успішного виконання будь-якої однієї діяльності, або декількох [8, с. 408].

А. Г. Ковальов розглядає «здібності» як синтез властивостей людської діяльності, що відповідає вимогам діяльності і забезпечує великі досягнення в ній [5].

А. Г. Ковальов і В. Н. Мясіщев пояснюють задатки як психофізіологічні особливості людини, обумовлені індивідуальною будовою мозку [5].

Фундаментальні дослідження музичних

здібностей, їхньої сутності та структури були проведені Борисом Михайловичем Тепловим. В результаті цих досліджень було виявлено, що музичні здібності не можуть бути вродженими. Так Б. М. Теплов стверджує, що вродженими являються задатки, а не музичні здібності. Задатки, на його думку, – це анатомофізіологічні особливості мозку. Він наголошує: «Від вроджених індивідуальних задатків залежить музикальність людини, але вона є результатом розвитку, результатом виховання і навчання» [8, с. 60].

Музичні здібності в загальній психології відносяться до спеціальних, тобто таких, які забезпечують успішність занять саме музичною діяльністю.

На думку Б. М.Теплова, музичні здібності – це той комплекс спеціальних здібностей, які забезпечують успішне існування здійснення музичної діяльності [8]. До основних музичних здібностей, необхідних для всіх видів музичної діяльності, Борис Михайлович Теплов відносить:

1) *ладове чуття* – здібність переживати співвідношення між звуками як виразні, так і змістовні;

2) *музично-слухові уявлення* – здібність прослуховувати «в умі» раніше сприйняту музику, яка є основою для музичного уявлення, формування музичного образу і розвитку музичного мислення;

3) *музично-ритмічне-чуття* – здібність сприймати, переживати, точно відтворювати створювати нові ритмічні поєднання [8].

Музичну пам'ять і психомоторні здібності ми відносимо до загальних музичних здібностей. Причому музична пам'ять (засвоєння знань, умінь і навичок) сприяє не тільки накопиченню музичних вражень і слухового досвіду, які суттєво впливають на формування музичних здібностей, а також позитивно впливає на психічну діяльність слухача, виконавця, композитора і педагога. Органічно включена в професійну діяльність, музична пам'ять обумовлює спосіб музичного мислення – вокального, інструментального (скрипка, фортепіано тощо).

Психомоторні здібності музиканта проявляються у можливості передати своє розуміння змісту музичного твору при його виконанні і виражаються в ступені майстерності, віртуозності.

Б. М. Теплов виділив одну із особливо важливих музичних здібностей – *музичний слух*. Так у *вузькому* розумінні слова він розглядає, музичний слух як здібність слухати і відтворювати звуковисотні рухи. У *широкому* розумінні, музичний слух є, на думку Б. М.Теплова, не ізольованою, а систематичною здібністю і розглядається ним як сукупність

ритмічного чуття, чуття ладу і звуковисотного слуху.

Музично-ритмічне чуття (тобто здібність активно переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму і точно його відтворювати) Б. М. Теплов також вважає провідною музичною здібністю. Це чуття лежить в основі всіх проявів музикальності, які пов'язані із сприйманням і відтворенням часової ходи музичного руху. Поряд із ладовим чуттям, музично-ритмічне чуття створює основу емпатії – емоційного відгуку на музику [8].

На думку С. І. Науменко, музичні здібності мають емоційно-рухову природу і проявляються в особливостях сприймання музики, а саме в його звукообразності. Тобто коли звукова інформація має для дитини семантичне навантаження і для переживання, «розуміння» музики не потрібно звертання до асоціацій, уявлень тощо, його цілісності, вибірковості, специфічності.

М. Римський-Корсаков у статті «Про музичне виховання», здійснив розподіл музичних здібностей на дві провідні групи: технічні (гра на інструменті чи спів) та слухові (музикальний слух). У слухових здібностях, у свою чергу, композитор-дослідник виділяє елементарні й вищі, причому до елементарних він відносить гармонічний і ритмічний слух.

Таку структуру музичних здібностей пропонує Г. Тарасов:

1) емоційний відгук на музику;

2) пізнавальні музичні здібності — сенсорні (мелодичні, темброві, динамічні та гармонічні компоненти музичного слуху, чуття ритму), інтелектуальні (музичне мислення в єдності його репродуктивного та продуктивного компонентів), музична уява і музична пам'ять [7].

Психолог Б. Теплов, який спеціально ґрунтовно досліджував музичні здібності, встановив, що важливими складовими музичних здібностей є такі: чутливість до ритму; мелодичний слух (що виявляється в особливому сприйманні мелодії); чутливість до точності інтонацій; гармонічний слух (що виявляється у сприйманні акордів) [8].

Своєрідність взаємозв'язків між музичними здібностями і утворює систему музикальності, яка забезпечує людині можливість продуктивної творчої музичної діяльності. Так специфічним синтезом здібностей і домінуючим показником музично-обдарованої особистості Б.Теплов вважає «музикальність», основу якої складає емоційний відгук на музику [8].

Поняття «музикальності» розглядається Г. П. Тарасовим як комплекс здібностей, які, на відміну від інших, необхідні для занять саме

музичною діяльністю і водночас пов'язані з будь-яким видом музичної діяльності. У кожній дитини є певний рівень музикальності, яка в умовах спеціально організованого процесу навчання виступає основою формування музичних здібностей. Тому головною метою вихователів, музичних педагогів є пошук шляхів для формування цих здібностей [7].

Дослідженню музикальності присвячені роботи зарубіжних психологів І. Кріса, М. Мейєра, К. Сішора, А. Файста, К. Штумпфа, в яких досить поширеним є уявлення про музикальність як психічне утворення. Так К. Сішор – відомий представник американської музикальної психології, автор книги «Психологія музичного таланта» включав музикальність до ієрархії талантів. Він розглядав музикальність як сукупність окремих, не пов'язаних між собою «талантів», таких як: музичне чуття і сприймання; музична діяльність; музична пам'ять, музична увага; музичний інтелект; музичне відчуття.

М. Кенінг, автор спеціальної роботи, присвяченої експериментальному дослідженню музикальності, зазначає: «Щоб визнати наявність музикальності, потрібна наявність ряду здібностей. Музикальність — складна здатність. Розглядаючи «музикальність» ми маємо справу з поняттям, що само по собі не має певної реальності, а повинно розумітися лише як позначення суми окремих музичних здібностей» [8].

Аналізуючи поняття «музикальності», сучасна вітчизняна дослідниця С. Науменко відзначає, що «розвиток музикальності можливий у всіх дітей початкових класів з нормою психічного розвитку, але тільки за таких умов, коли методи розвитку відповідають природі й особливостям музикальності і окремих музичних здібностей». За С. Науменко, «музикальність — це індивідуально-психологічна властивість будь-якого виду музичної діяльності (створення, виконавство, слухання), яка виявляється в творчому художньому прочитанні й глибокому переживанні музичних образів». С. Науменко визначає три типи музикальності: 1) емоційно-образний; 2) раціональний; 3) репродуктивний, які різняться за «якісними особливостями вияву музичних здібностей».

Видатний російський дослідник Б. Теплов, визначивши музичні здібності як спеціальні, тобто такі, які необхідні для успішних музичних занять і визначаються самою природою музики, розробив структуру музикальності. Під «музикальністю» Б. М. Теплов розуміє комплекс природних задатків, які створюють передумови для виховання в індивідуумі музичного смаку, здібності повноцінно сприймати музику, які надають особистості

можливість стати професійним музикантом.

Б. Теплов вважав питання про структуру музикальності одним з найскладніших. Дослідження по упорядкуванню кількох існуючих структур музичності тривають і до нашого часу. Тому логіка дослідження вимагає розкриття основних складових цієї структури, які є важливими і значущими для розробки нашої методики. Звернемося до визначення та обґрунтування складових структури музикальності. На думку Б. М. Теплова, «музикальність» – це переживання музики, здатність людини емоційно на неї відзиватися. Вчений наголошував: щоб глибше сприйняти зміст музичного твору, людина повинна мати здатність диференціювати слухом напрями звуків (висхідні, низхідні тощо), розрізняти і сприймати виразність музичного розвитку (ритм, темп, голосоведення, динаміка). Головним показником музикальності є емоційний відгук на музику. До основних структурних компонентів музикальності Б. М. Теплов відносить ті музичні здібності, які пов'язані зі сприйманням та відтворенням звуковисотного і ритмічного руху: музикальний слух і чуття ритму. Також структурними компонентами музикальності Б. М. Теплов вважає тембровий, динамічний, гармонічний та абсолютний слух [8].

Узагальнюючи вищесказане, спираючись на погляди різних вчених щодо музичних здібностей, ми вважаємо, що музичні здібності – це відносно стійке інтегративне (взаємопроникаюче) поєднання індивідуально – психологічних властивостей особистості, що зумовлює можливість успішного виконання нею творчої музично-естетичної діяльності.

Інтерпретуючи розроблені зазначеними вище дослідниками структури музичних здібностей, ми пропонуємо власну структуру музичних здібностей учнів початкових класів, яка складається з таких підструктур: музично-слухові здібності; здібності до різних видів музичної діяльності; музично-творчі здібності.

І. До музично-слухових здібностей нами віднесені:

1) чуття ладу, яке передбачає виникнення емоційного відгуку на музику, який впливає на формування відчуття ладового забарвлення музики і сприяє виникненню у дітей образних уявлень і асоціацій;

2) чуття ритму, яке включає формування в учнів початкових класів здатність до відтворення метро-ритму музичного твору, відчуття музичного темпу та пауз, координації рухів, ритму й співу;

3) музично-слухові уявлення, тобто звуковисотний музикальний слух, що передбачає адекватність реакції учнів початкових класів на зміну мелодії під час

слухання музичного твору, наявність елементарних вокально-слухових навичок і уявлень, чистоту інтонування мелодії голосом, координацію слуху й голосу, наявність тембрового і динамічного слуху.

II. Здібності до різних видів музичної діяльності включають: сприймання (слухання) музики, спів, ритмічно-мовно-рухову діяльність, гру на дитячих музичних інструментах, музичну драматизацію.

Залучення учнів початкових класів до творчої художньої діяльності є неможливим без передавання їй знань, навичок й умінь.

III. Музикально-творчі здібності – це той інтегративний (інтеграція – взаємозв'язок, взаємопроникнення) комплекс загальних і спеціальних здібностей, що забезпечує успішне здійснення музично-естетичної творчої діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. 1. «Музичні здібності» – це суб'єктивно – психологічні особливості індивіда, що виростають із природних задатків та являються передумовами успішного здійснення музичної діяльності.

2. Опираючись на ґрунтовні наукові дослідження, ми пропонуємо наступну структуру музичних здібностей: чуття ладу (емоційний відгук на музику); музикальний слух (музично-слухові уявлення); чуття ритму; співацький голос; здібність до імпровізації, творчості; музична пам'ять.

3. Розвиток музичних здібностей є неодмінною умовою формування музичної культури особистості, музичні здібності особливо яскраво виявляються і успішно розвиваються в активній різноманітній музичній діяльності учнів початкових класів на уроках музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі / О. А. Апраксина / Учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асафьев. – Л., 1973. – 144 с.
3. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребенка / Н. А. Ветлугина. – М.: Просвещение, 1967. – 354 с.
4. Кабалевский Д. Б. Прекрасное пробуждает доброе / Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1973. – 336 с.
5. Ковалев А. Г., Мясичев В. Н. Психологические особенности человека. / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясичев. – М., 1960. – Т. 2. – 246 с.
6. Краткий психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1985. – 425 с.
7. Тарасов Г. И. Психологические

особенности музыкального обучения младших школьников / Г. Тарасов // Музыка в школе. – 1983. – № 2 – С. 14–18.

8. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М.: Музыка, 1947. – 345 с.

REFERENCES

1. Apraksyna, O. A. (1983). *Metodika muzykalnogo vospitaniya v shkole*. [Method of musical education in school]. Moscow: Prosveshchenye.
2. Asafiev, B. V. (1973). *Izbrannyye statii o muzykalnom prosveshchenii i obrazovanii*. [Selected articles on musical enlightenment and education]. Leningrad.
3. Vetlugina, N. A. (1967). *Muzykalnoye razvitiye rebenka*. [The musical development of the child]. Moscow: Prosveshcheniye.
4. Kabalevsky, D. B. (1973). *Prekrasnoye probuzhdayet dobroye*. [Beautiful awakens the good]. Moscow: Prosveshcheniye.
5. Kovalev, A. G., Myasishchev, V. N. (1960). *Psikhologicheskiye osobennosti cheloveka*. [Psychological features of the person]. Moscow..
6. Petrovsky, A.V. (1985). *Kratkiy psikhologicheskiy slovar*. [Brief psychological dictionary]. Moscow.
7. Tarasov, G. I. *Psikhologicheskiye osobennosti muzykalnogo obucheniya mladshikh shkolnikov*. (1983). [Psychological features of musical training of younger schoolchildren]. Moscow: Muzyka v shkole.
8. Teplov, B. M. (1947). *Psikhologiya muzykalnykh sposobnostey*. [Psychology of musical abilities]. Moscow: Muzyka.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТЕФІНА Надія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: розвиток творчої особистості вчителя і учня в навчальних закладах естетичного профілю, професійно – педагогічна підготовка вчителя, музично-творчий розвиток учнів сучасної загальноосвітньої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STEFINA Nadiya Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of choral conducting, vocal technique and musical learning in the Sumy state pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Circle of scientific interests: development of creative personality of teacher and student in the schools of aesthetic profile, the professionally – pedagogical preparation of teacher of music and creativity development of students of modern secondary school.

Дата надходження рукопису 09. 04. 2017 р.